LA CASA-PATRIMONI: "HÒMENS DE BÉ"

La terra, el bé més valuós del patrimoni en una comunitat camperola (perquè en depèn fonamentalment l'economia de la Casa) té nom. En general el seu sistema de nominació és el mateix que l'ocupat pel grup domèstic, però la terra, a més del *nom* de la Casa a què pertany, compta amb un nom propi, el de la *partida* on està enclavada. Així doncs, podem parlar de *les terres de Ca X* com també de *la Serra (partida de Gandesa) de Ca X*, o dir que *la casa X té tants de Pessels (partida d'Orta).*

Les terres, de la mateixa manera que els components del grup domèstic o l'habitacle, formen part integrant de la Casa. Cal remarcar la curiositat de la manera en què a nivell verbal es reflecteix aquesta pertinença. Quan una casa ven terres,per exemple, és fàcil de sentir dir: la Casa X ha venut tal terra i també: *tal terra ha marxat de la Casa X*, és a dir que s'utilitza el mateix llenguatge que amb els membres del grup domèstic. Igual que quan algú *de fora* de la Casa hi *entra* per matrimoni (una nora, per exemple) o algú del grup familiar *surt* (perquè al casar-se se'n va a una altra casa) o *torna*, les terres entren a la Casa quan són comprades, surten quan són venudes i, àdhuc, és possible que *tornin* per qualsevol motiu. I òbviament, si les terres poden sortir o tornar a la Casa, és perquè es considera que hi són a dins.

- Aquí a Batea una finca que tenia parque, molí..., la V. se diu, però ***va marxar de la casa,*** *o sigui,que la van vendre. Pues, tenia parque, allí no faltava re.*

(Batea, 45-50 anys, home-pagès)

- Este rebesiaio del meu home va fer testament, i va deixar la G. (nom de la partida) a un fill, però va deixar dit que si este fill moria abans que ell, que abans passava molt això, era pel iaio del meu home, o sigui, que volia que ***la finca tornés a la casa.***

(Gandesa, 55-60 anys, dona-mestressa de casa)

Un dels criteris més utilitzats per incloure les Cases dins del sistema de "status" el constitueix la quantitat de terres que cadascuna posseeix (a més de la qualitat, capacitat de reg, distància de separació amb el nucli urbà, etc.). Les terres donen a la Casa el seu poder, la seua categoria social; en aquest sentit, la venda és la cosa menys desitjable pels homes i dones de la terra Alta, i que només es fa en casos extrems. Vendre les terres significa baixar de categoria social.

La cura de les terres és a càrrec dels homes del grup domèstic. Encara que sigui la dona qui tingui la propietat del patrimoni, l'home se'n fa responsable del treball i administració de manera que la ruïna o l'èxit econòmic de la Casa li recauen a sobre. Un dels més grans insults que es pot proferir contra un home terraltí és anomenar-lo *perdut. Perdut* és aquell que no acompleix amb el seu deure envers la Casa, que és poc treballador i a qui agrada amb excés la beguda o el joc; és a dir, aquell que no s'ocupa suficientment dels interessos de la Casa seua. quan un pagès és un *perdut* es creu que tard o d'hora acabarà venent les terres a conseqüència dels vicis. El mot femení de *perdut* és *perduda*, dona que tampoc acompleix amb les seues obligacions respecte a la Casa, però igual com el paper que se li assigna dintre el grup domèstic és diferent, també el terme fa referència a qualitats negatives distintes: una dona *perduda* és aquella que, en lloc de romandre a casa, *se'n va por ahí amb hòmens.* Semànticament, *perdut* no equival a *perduda.*

- Perduts són aquells hòmens que, a vegades, tenen terres, tenen finques i tenen tot, no treballen i se'n van i se juguen los cèntims. És un perdut perquè ha perdut tots los interessos de la seua casa.

(Orta, 60-65 anys, dona-mestressa de casa)

- Era gent de casa rica, no m'entens?. I de tot molt, i tot lo va acabar per vendre este que te dic. Resulta que aquella noia se va casar quan era

una criatura només perquè havigués a la casa un home, pensava que era una millora això, un home a la casa, i va ser un ***perdut****... Tot era de la dona, que la van arroplegar tres ties fadrines que eren algo de família i eren fadrines velles. I va este i ho va malvendre tot, tot ho va vendre... Aquell no va administrar res, perquè entre finques,patis i cellers, què sé jo ho què tenia!. I este va perdre l'herència, saps on va morir?, saps on se quedava?. Al munt de la brisa d'alla baix de C., en aquells munts de brisa se quedava, que* ***no lo volia ningú****, i carregat de polls. Sí, ja es diu que qui de jove no treballa,de vell dorm a la palla.*

(Gandesa, 70-75 anys, home-pagès)

Ha de ser l'home qui procuri la defensa del patrimoni casal. Amb el seu treball ha d'intentar, si no l'augment, com a mínim la conservació *(que no marxo de la casa)*; sinó mereixerà el qualificatiu de *perdut* i *los perduts*, com se veu a les cites precedents, són un dels personatges més menyspreats per la comunitat terraltina. Tanmateix l'home s'encarrega de mantenir les terres de la casa en un sentit, n'ha de defensar els límits, no deixar-se arravatar terreny. Les explotacions agrícoles de la Terra Alta són, principalment, petites i molt parcel.lades; si són rendibles econòmicament és perquè són dedicades a cultius intensius (vinyes, olivera, ametller...). Aquest reduït volum de les explotacions ha provocat que el pagès intenti ocupar-ne el mínim de superfície de manera improductiva, és a dir, amb construccions que restin espai a l'agricultura. Així els *masos* i les *torres* s'han situat de manera preferent en les parts més desnivellades del terreny, les més difícils de conrear, i principalment a *les faixes*, cosa que dóna al *mas* terraltí (almenys a una bona quantitat) una forma molt peculiar: la primera planta destinada als animals és a l'esglaó més baix de la *feixa* i la segona s'allarga damunt l'esglaó superior, de manera que aquesta última és més gran i té una porta independent a l'exterior.

Per una altra part, és estrany que els límits entre finques, siguin senyalats amb murs *(Marges)* i força cops més mitjançant *fites* i *ribassos*. Les finques terraltines necessiten tenir als extrems el que en la comarca s'anomena *l'antera*, franja de terreny que serveix per a donar la volta amb el tractor quan es llaura o per a deixar-la allà quan, per exemple, s'ha de carregar el remolc a la verema. Moltes de les *anteres* es troben entre finques de diferents propietaris. Si estiguessin separades amb *marges* cada propietari hauria de deixar dins de la seua finca una *antera* suficientment ampla per complir el fet, cosa que l'obligaria a posseir com a mínim una filera de ceps (ametllers o oliveres) menys de les que ara posseïx. Posant *fites* i *ribassos* que marquin els límits de les torres sense separar-les físicament, *l'antera* es deixa a mitges de les dues finques veïnes, de manera que a cada propietari li'n correspon la meitat i tots dos s'estalvien espai per al cultiu.

Així la senyalització dels límits es realitza, principalment, mitjançant *fites* i *ribassos*, ja que els marges se situen quasi exclusivament entre finques a diferent nivell d'alçada (entre *les feixes*), i això perquè en aquest cas el *marge* serveix, a més a més, de mur de contenció de la terra. La *fita* és una pedra clavada al terreny reforçada per dues de més petites, les anomenades filloles, que, contràriament a la primera, estan totalment enterrades i no són per tant visibles. Aquestes *fites* es col.loquen en els vèrtexs de la finca, de manera que la línia recta que en pugui dibuixar entre dues *fites* és el límit d'un dels costats de la propietat. No és estrany que la senyalització mitjançant *fites* es vigoritzi amb la presència d'una filera d'arbres o amb algun *ribàs,* és a dir, amb una franja de terreny als extrems de la finca que no es llaura i en la qual es permet de créixer l'herba lliurement.

La *fita* i el *ribàs* constitueixen límits fràgils, amb facilitat poden ser canviats de lloc d'una manera accidental (llaurant, per exemple) i, fins i tot, algun pagès desaprensiu pot fer córrer una fita o llaurar damunt l'altra amb intenció de guanyar terra en perjudici del seu veí. Els pagesos terraltins es troben sovint embolicats amb problemes de *fites*; la majoria s'esdevenen a conseqüència de desacords sobre drets de pas o perquè es creu que alguna *fita* ha estat traslladada de la seua posició primitiva.

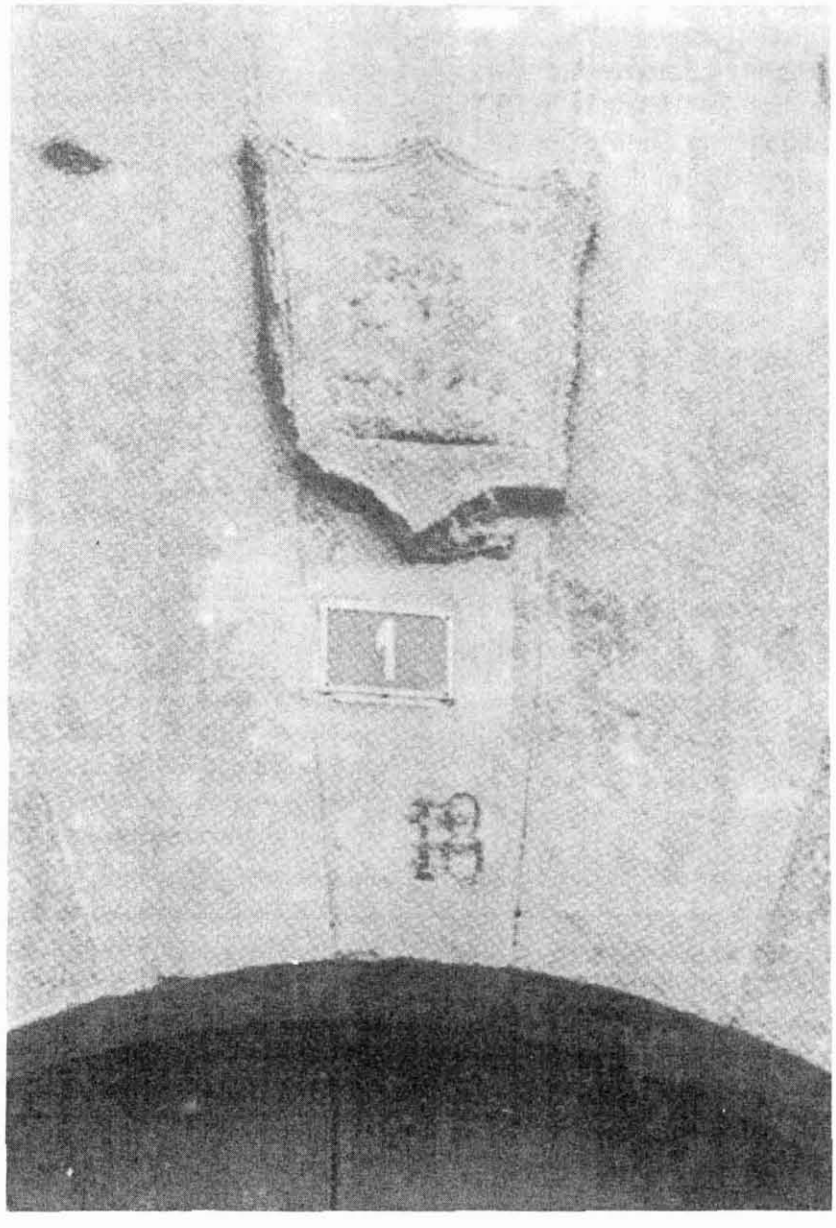
Per a la solució d'aquests tipus de conflictes a la Terra Alta s'ha fet ús tradicionalment del bon criteri i bon fer dels *hòmens bons* o *hòmens de bé*, personatges que es trien entre els habitants del poble i que no tenen, en general, cap formació especial en jurisprudència. Cal tenir en compte que el pagès és molt reaci a deixar els seus assumptes en mans de la justícia oficial; refranys com el de *Advocats i procuradors a l'infern de dos en dos* o el de *Abans de ser sentenciat, perdent siguis arreglat* són uns

exponents clars de la imatge poc agradosa que de la justícia s'han format. Imatge que és reforçada pels casos (uns reals i altres ficticis) que s'expliquen per tota la comarca de pagesos que per pagar els honoraris de l'advocat, hagueren de vendre les terres que pretenien que aquest defensés.

- Jo no vaig voler anar a parar a mans dels advocats, perquè no vull advocats. I no vaig voler armar murga, i això que tots me deien: Tu tens tota la raó, J., però te costarà molts quartos. No hagués perdut, haguessin perdut ells, però s'ho havie de menjar tot esta gent i no vull.

(Gandesa, 70-75 anys, home-pagès)

Quan entre els veïns surten problemes per temes de fites, o per drets de pas, en un primer moment intenten d'arreglar-ho entre ells; si no arriben a cap acord, llavors cada un cridarà un o més *hòmens de bé* a fi que decideixin sobre l'assumpte. Els implicats en el conflicte poden no acceptar la determinació presa pels *hòmens de bé*, i llavors aniran a la Càmara Agrària Local, on hi ha uns especialistes en aquestes qüestions,els quals, i no pas els *hòmens de bé*, cobren pels serveis. Com que la decisió d'aquests tampoc és executòria, com a últim recurs és ´possible que es recorri a un judici. Tanmateix, aquest procés que s'acaba de descriure, s'atura normalment en el moment en què inter-

venen els *hòmens de bé*; com asseguren els terraltins: *si van al jutjat és perquè estan picats per altres raons.*

Els *hòmens de bé* solen ser triats entre els veïns de la partida de terres on hi ha la finca en què ha sorgit el problema a tractar. A la Terra Alta aquests personatges no són fixos, és a dir, no existeix un nombre prefixat de persones semiespecialitzades a qui es va sempre que hi ha conflictes per assumptes de fites. *Home de bé* pot ser qualsevol pagès que, segons l'opinió de qui el tria, reuneix les condicions suficients i, tendeix a escollir-lo entre els veïns de la partida, perquè per a ser just en les decisions *ha de conèixer lo terreno*, i ningú millor que algú que en treballi propietats o n'hi tingui.

Els *hòmens de bé* també surten quan cal fer repartiments de terres, per exemple, en les ocasions en què un pare mor sense testar i no deixa disposat què toca d'herència a cada fill; per aquest tipus de qüestions els *hòmens de bé* acostumen a ser parents dels implicats. Tant en un cas com en un altre, aquests homes han de reunir una sèrie de condicions que els facin aptes per a portar a terme el seu paper. L'*home de bé* ha de ser persona de seny, gaudir de fama d'honrat i, principalment, conèixer pam a pam la terra sobre la qual ha de decidir.

Els h*òmens de bé* triats per les dues parts en conflicte van junts al lloc del problema (per exemple a la finca en què es creu que s'ha canviat la *fita*); poden anar sols o, acompanyats dels litigants, perquè un cop se'ls ha convocat,l'assumpte queda plenament en les seues mans. Estudien minuciosament la situació, la comparen amb la que ells recorden que existia abans de l'aparició del problema, i prenen una decisió (determinen si la *fita* ha estat canviada i, si és així, el lloc on s'ha de tornar a col.locar). Cada *home de bé* li comunica a l'afectat (si és molt toçut, hi van tots per a convèncer-lo). Els *hòmens de bé* intenten que les dues parts en litigi arribin a un acord, que acceptin la solució que ells han considerat més convenient. De totes maneres, l'acceptin o no, aquesta decisió serà considerada,per la resta de la comunitat local, la més justa de totes les pretensions de qualsevol de les parts implicades, ja que els*hòmens de bé* se'ls considera *neutrals (a ells ni els va ni els ve)*, i només interessats perquè els litigants s'entenguin i s'acabin com més aviat millor les diferències.

Acabi el procés en l'etapa que vulgui (*hòmens de bé*, Càmara Agrària o Jutjat) una volta s'admet una solució (en les dues primeres etapes) o s'imposi (en l'última), es col.loca la *fita* en un lloc on s'ha fixat que ha d'estar, en aquest cas suposat d'aquests tipus de problemes pot arribar el fet que un dels veïns opti per aixecar un marge que protegeixi més efectivament els límits de la seua finca, tot i que no és molt probable que es prengui aquesta classe de resolucions, perquè té el desaventatge que el marge no es pot col.locar per damunt de la línia divisòria de les dues finques que delimita, -com passa amb les *fites*-, sinó del costat del que el construeix, disminuint així, el terreny de la finca.

L'home no solament té al seu càrrec el treball de les terres, sinó que és a més l'encarregat de conservar-les íntegres, de protegir-ne les fronteres que per la seua fragilitat física, són fàcilment vulnerables. És ell qui té els problemes amb el veí, qui crida *els hòmens de bé* i, encara que la propietat de les finques sigui de la seua dona,a ell se li atorgarà l'èxit o el fracàs en el conflicte.

MARIBEL JOCILES RUBIO

El sistema de nominació del grup domèstic i de l'habitatge que ocupa el vaig exposar, per sobre, en un article del número 7 d'aquesta revista.

Partides són les subdivisions del terme municipal que reben un nom individuat.

No cal dubtar que avui en dia es tenen en compte uns altres factors a l'hora de valorar la categoria social de cada Casa (la possessió d'una indústria, una bona feina a l'Administració o a una empresa, etc.), però sobta que Cases que han aconseguit la riquesa mitjançant activitats no-agràries dediquin part dels ingressos a l'adquisició de terres, com una manera d'afermar la seua posició dintre de la comunitat.

Segons les dades que em facilità el Servei d'Extensió Agrària de Gandesa, el 1972 el 49% de les parcel.les de la comarca tenien una extensió de menys d'1 hectàrea, i el 89% eren menors de 5 hectàrees. Així doncs, les explotacions agràries (d'una extensió mitjana de 17'6 hectàrees) tenien aquell any unes 6'6 parcel.les de mitja.